

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
2019

A kutató neve	
Szőnyi Vivien	
A kutatás témája	
Oral history gyűjtés a moldvai csángó Vizánta 20. századi tánc kultúrájára vonatkozóan	
A kutatás helyszíne	
ország, város	Vizánta (Vizantea-Mănăstireasca), Románia
intézmény(ek)	nem releváns
A kutatás ideje	
2019. 07. 01 – 08. 31.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)	
Vizánta az egyik legdélebben fekvő moldvai csángó település; földrajzi, történeti és néprajzi tekintetben elkülönül az őt körülvevő román nemzetiségű, ortodox vallású falvaktól, illetve a többi, elsősorban Bákó megyében található csángómagyar településtől. A székely gyökerekkel rendelkező, római katolikus vallású vizántai közösség hiedelem- és szokásvilágában, népzene- és néptánc kultúrájában, valamint nyelvében a moldvai magyar archaikus kulturális örökség egyik utolsó képviselője. A kutatás célja Vizánta 20. századi táncéletének (táncszervezés, táncalkalmak, táncos szokások, tánczene, táncillem) és tánckészletének (repertoár, annak funkcionális és strukturális változásai) megismerése volt, különös tekintettel az 1940-es évekre. Ennek oka, hogy az 1947-es moldvai aszály és szárazság a moldvai lakosság nagy részét, köztük a vizántai fiatalokat is, munkamigrációra kényszerítette. Ennek helyszínei elsősorban a Bánság magyar lakta települései voltak, ahol a vizántaiak olyan zenei és táncos hagyományokkal ismerkedtek meg, melyet később beépítettek saját kultúrájukba. 2015-ben végzett előzetes felméréseim szerint, Vizántán már csak a 70 év feletti lakosság beszéli a magyar nyelvet, így a kutatás megvalósulását sürgette az a tény, miszerint a magyar nyelvű folklórhagyományok empirikus gyűjtésére a közeljövőben már nem kerülhet sor ezen a településen.	

Vizánta (románul: Vizantea Mănăstirească) a romániai Vraneca megyében helyezkedik el, a történeti Moldova területén. Vegyes lakosságú település, két részre tagolható, melyet a Vizóc (Vizăuți) patak választ el egymástól: Alsó-Vizántát román családok lakják, Felső-Vizántát pedig magyarok. A faluban harmóniában él egymással a két nemzetiség, azonban házasságot ritkán kötnek egymással, elsősorban a vallási elkülönülés miatt. A vizántaiak házassági kapcsolatai a közelben elhelyezkedő másik két csángómagyar faluval, Prálával (Prala) és Garófával (Garofa) vannak.

Az idősebbek saját közösségüket Háromszékből (Trei Scaune) származtatják. Szóbeli hagyományaik szerint 1606-ban, egy „nagy verekedés” (háború) miatt menekültek a háromszéki székelyek Moldvába. Valószínűsíthetjük, hogy ez a tizenöt éves „hosszú háború” lezárásának idején volt.

A Vizántán végzett tánc kutatás egyik legfontosabb eredménye, hogy még olyan helyi lakosok tudták elmesélni személyes történeteiket és élményeiket, akik fiatalként megélhették az 1940-es éveket. A helyi tánc kultúrát két fontos környezeti tényező alakította a településen. Az első az 1947-es moldvai szárazság, mely csaknem az egész régiót sújtotta. A rendkívüli környezeti katasztrófa miatt a mezőgazdaságra épülő közösségek kénytelenek voltak vendégmunkát vállalni Románia olyan területein, melyeket elkerült a szárazság. A vizántai fiatalok szinte kivétel nélkül elhagyták saját falujukat és Bánátba vándoroltak a jobb megélhetés reményében. Bánát magyarul falvaiban idénymunkát vállaltak, alkalmazkodni próbáltak a helyi közösségekhez. Mindennek hatására magyar nyelvű imákat, dalokat (elsősorban népies műdalokat) és táncokat (csárdást) tanultak meg. Az átmeneti munkamigráció 2-3 évig tartott, mely idő alatt Vizántán megszűnt a helyi táncélet (pl. lakodalmakat sem tartottak), hiszen a fiatalok, akik ennek működtetői voltak, nem lehettek jelen a közösség életében. Miután visszatértek a településre, a Bánátban megtanult dalokat és táncokat beépítették saját folklórkincsükbe.

Vizánta tánc kultúrájára egy másik környezeti tényező is nagy hatással volt. A település hegyvidékes területen helyezkedik el, nagy kiterjedésű erdőkkel és rengetek gyógyforrással, patakkal. Több helyi család ezekből a gyógyvizekből fürdőket (feredőket) csinált saját udvarán. A vizet az erdőről hazaszállították, majd csebrekbe, teknőkbe töltötték, végül pedig forró kövekkel felmelegítették. Elsősorban két nagyvárosból, Bukarestből és Foksányból érkeztek gyógyulni vágyó betegek igénybe venni ezeket a fürdőket, melyeket orvosi receptre írtak fel nekik. A gyógyturizmusnak nagy hatása volt Vizánta társadalmi és kulturális életére,

számos család elsődleges megélhetési forrását jelentette. Az elbeszélések szerint, nyaranta tele volt a falu turistákkal, akiknek a polgármesteri hivatal minden szerdán és szombaton bált szervezett a helyi kultúrházban vagy a falu központi parkjában. A bálhoz egy hét fős cigányzenekart (2 hegedű, 2 klarinét, dob, hamonika, kontra) fogadtak fel, melynek egy külön listát követve kellett muzsikálnia. A legfontosabb táncok a keringő, tangó és románc (lassú páros tánc) voltak. A vizántaiak nem vehettek részt ezekben a táncokban, azonban ott lehettek a táncalkalmon megfigyelőként. Ez egy kivételes alkalmat jelentett a városi, polgári és a falusi, paraszti társadalmi réteg, kultúra és értékrend találkozására. A vizántaiak próbálták utánozni a városiak öltözködését, viselkedését, táncolási módját. Például a polgári eredetű hölgyválasz szokása, eddigi kutatásaim szerint, csak Vizántán létezett a moldvai csángó falvak közül.

Vizánta táncélete rendkívül aktívnak mondható, hiszen a már említett gyógyturizmus miatt minden szerdán és szombaton táncot szerveztek a településen. Emellett pedig a helyi közösség saját szervezésű táncalkalmi is tovább színesítették a kulturális életet. Heti rendszerességgű táncalkalmukat vasárnaponként (később szombat esténként is) tartották, jó idő esetén a központi parkban vagy az erdő szélén, rossz idő esetén pedig a kultúrotthonban, az iskolában vagy a falu központjában lévő kocsmáépületben. Késő ősztől kora tavaszig hétköznaponként guzsalyasokat szerveztek a leányok. Itt szöttek és fontak, illetve meglátogatták őket a legények is, akikkel énekeltek, néha táncoltak. Fontosabb ünnep alkalmával bálakat rendeztek: újév, vízkereszt, húshagyat, húsvét, pünkösd, templombúcsú (augusztus 15-én), karácsony. Az emberi életfordulók közül a házassághoz kapcsolódott a legjelentősebb táncalkalom, a lakodalom, melyet a faluban nuntának neveznek. Ezt a rendszerváltás előtt még hétköznap tartották 2 napig, általában télen.

A táncélet szervező helyi legények voltak, általában ketten. Az egyiket „zaraf”-nak, a másikat „kasziéru”-nak nevezték, az ő feladatuk volt a táncos alkalmak megszervezése, a muzsikások felkérése és kifizetése, a tánc felügyelete. A heti rendszerességgű táncokban csak fiatalok, tehát még házasulatlanok vettek részt. A bálakban fiatal házasok is jelen lehettek.

A zenészeket a környező cigány falvakból fogadták fel: Câmpuri, Răcoasa, Vidra. Fontosabb hangszereik a következők voltak: kobza, dob, hegedű, cimbalom. Vizántán is élt egy cigány muzsikuscsoport, az ő családnevük Pogány volt. A faluban még két zenészt emeltek ki adatközlőim: a román nemzetiségű Tolome Gheorghe furulyást, aki a gyermekek táncalkalmain játszott, illetve a magyar nemzetiségű Csobotaru 'Pokka' András (sz. 1937.)

dudást, helyi elnevezés szerint csimpojost. A zenészek közül ma már csak Csobotaru András él, vele sikerült interjút készítenem, illetve videófelvétel is született dudajátékáról.

A vizántai tánckészletet nagyban befolyásolta a városi turisták jelenléte a faluban. Három fő táncuk volt: hora (lassú körtánc), szerba (gyors kör- és páros tánc) és tangó (páros tánc). Ezek többször ismétlődtek eltérő dallamokkal egy táncalkalom során. Adatközlőim emlékeiben a további körtáncok élnek még: korogyaszka, musama, hora lui Gheorghe, ruseasca, öves, ciganyeaszka, pelinyica. Páros táncaik még a de doi, a keringő (válsz), és a csárdás voltak. A táncba való felkérés kacsintással történt, de a legény szólíhatta is nevén a táncba kért leányt. Visszaütésre ritkán került csak sor, mivel a leányt ezután büntetésből senki sem kérte fel a táncalkalom során.

A vizántaiak tánckultúrája jelentős hasonlóságot mutat a moldvai románság táncéletével és tánckészletével. Szokásviláguk azonban elkülönül a románokétól, több, kimondottan magyar szokást őriznek a faluban. Ilyen például a húsvéti locsolás, a „vízbevető hétfő” megtartása, mely csak néhány székelyes-csángó településen fordult elő. A falu életében kiemelt szereppel bírtak a névnapok, egymást felköszöntötték, megünnepelték. Ezek közül az egyik legjelentősebb a János napi köszöntés volt, hiszen Vizántán rengeteg János él(t). December 27-én hajnalban a legények egy csoportja sorra járta a Jánosokat, és a következő köszöntőt énekelték: „Szent János, még aluszol-e? Kelj fel ágyadból, serkenj fel álmodból, mert hezzád jöttünk!”. Az ünnepeltnek sült kolbásszal és forralt pálinkával kellett viszonznia a köszöntést.

Egy szintén érdekes, más moldvai faluban még fel nem gyűjtött, helyi szokás volt a „halálesinálás”. Amikor a közösség egy tagja meghalt, felravatalozták néhány napi saját házában, ahová a falu többi tagja esténként eljárt virrasztani. Ilyenkor néhány legény fehér lepedőbe „halálnak” öltözött, arcukat fehérre festették. A halottas ház udvarán kaszát fentek, a házban pedig ijesztgettek, tréfálkoztak. Volt, hogy a halott kezére és lábaira madzagot kötöttek, ritmusra tárgyakat ütöttek össze vagy a lábukkal dobogtak, a halottat pedig erre „táncoltatták”.

A román és moldvai csángó falvakban jól ismert újévi kecsketáncoltatás Vizántán nem volt szokás, azonban itt is jártak a legények újévkor köszönteni. A faluközpontból indult a legénytársaság óév estéjén, és újév virradójára sorra járták a falu házait. A köszöntők meghallgatása után borral, pálinkával, süteménnyel tisztelték meg őket. A lányos házaknál ún. „legényes kalácsot” is kaptak. Ez egy körbe font kisebb kalács volt, lyukkal a közepén.

A lányoknak kellett ezt sütniük, s olyan legénynek adták oda, aki tetszett neki, vagy már előzetesen a szeretőjük volt. A legényes kalács elfogadása kötelezettségekkel is járt, hisz a legénynek ezután ahhoz a lányhoz kellett guzsalyasba járnia, akitől elfogadta a kalácsot, illetve a következő évben őt kellett felkérnie a táncalkalmak során. A legényes kalács szokása mint ajándékcseré, totális társadalmi jelenséggént értelmezhető, hisz adása-elfogadása kötelezettségekkel járt, hozzájárult a párválasztás és családalapítás intézményéhez.

Kutatási eredményeim azt mutatják, Vizántát inkább szórvány magyar településként kellene értelmeznünk, nem pedig moldvai csángó közösséggént. Társadalmi és kulturális élete szintén egyedinek mondható, nemcsak azért, mert vegyes lakosságú település, így két eltérő etnikai és vallású közösség él együtt egymással, hanem a falu természeti adottságainak hatására is, hiszen a gyógyturizmus két eltérő társadalmi réteg találkozását tette lehetővé.

A kutatás módszere

A kéthónapnyi terepmunka során nemcsak a néprajzi adatgyűjtés módszereivel (interjú-, fotó- és videó készítés), hanem a résztvevő megfigyelés technikájával közelebbről is megismerhettem a település közösségét és kultúráját. Céлом egy szélesebb adatközlői hálózat kiépítése volt, nemek és korcsoportok szerint tagolva a gyűjtőmunkát. A terepen alkalmazott kutatási módszereim közül az interjúzást, ezen belül is a mély- és életútinterjúk készítését próbáltam központba helyezni, kiegészítve a zenei- és táncos hagyományokra vonatkozó fotók és tárgyak gyűjtésével. A terepmunka során két család otthonában szálltam meg. Először Neamțu Anca (sz. 1948.), majd Argatu János (sz. 1929.) és felesége, Anica (sz. 1934.) voltak a szállásadóim, emellett pedig kulcsadatközlőim is.

A gyűjtés menetét sajnálatos módon hátráltatta a nyár elején kialakult „úzvölgyi konfliktus”, mellyel a magyar és a román média is sokat foglalkozott. Emiatt több helyi lakos annyira bizalmatlan volt velem szemben, hogy visszautasította az interjúfelkérésemet, vagy csak a diktafon használata nélkül volt hajlandó beszélgetni. Ezeket az interjúkat igyekeztem írásban rögzíteni. A terepmunka kezdetén próbáltam minél többet fotózni, azonban a helyiek elutasító viselkedése miatt (egész egyszerűen felszólítottak a fotózás befejezésére), kénytelen voltam ezt az adatrögzítési technikát is abbahagyni. A diktafon és a fényképezőgép használatának korlátozása negatív hatással volt a kutatás módszertanára, mégis úgy vélem, az adatközlők anonimitáshoz való jogának tiszteletben tartása előrébb való.

Vizántai adatközlők:

Anton Lucia (sz. 1940.); Argatu Anika (sz. 1943.); Argatu Anica (sz. 1934.); Argatu Ionel (sz. 1929.); Argatu Mări (sz. 1926.); Csobotaru „Pokka” András (sz. 1937.); Csobotaru Lenuca (sz. 1934.); Deakolo Anika (sz. 1953.); Magdó Mări (sz. 1937.); Moraru Katrina (sz. 1924.); Neutáru Gyurka (sz. 1945.); Neutáru Viktória (sz. 1947.); Rosu Bori (sz. 1941.); Sándru Stefán (sz. 1928.); Sándru „Azsutor” Viktória (sz. 1927.); Sztojka Olga (sz. 1937.); Toma Anica (sz. 1949.).

Ők azon adatközlők csoportját jelentik, akik névvel vállalták a diktafonra rögzített interjúbeszélgetéseket. További adatközlőim név és diktafon használata nélkül válaszoltak csak kérdéseimre, megadva a lehetőséget elbeszéléseik írásos rögzítésére.

A kutatási eredmények hasznosítása (pl. előadás, publikáció) és az esetleges további lehetőségek

A gyűjtött anyag feldolgozása jelenleg is tart. A részeredmények bemutatása a Magyar Etnokoreológiai Társaság által szervezett szakmai előadás kereti között valósult meg: 2019. november 14-én „Táncok, emberek és történeket a moldvai Vizántából” címmel tartottam előadást a Zenetudományi Intézetben. Jelenleg egy szaktanulmány írásán dolgozom, melyet a Táncstudományi Tanulmányokban szeretnék megjelentetni, valamint egy ismeretterjesztő cikk publikálását tervezem a Folkmagazinban. A kutatás további eredményeit a jelenleg is készülő doktori disszertációmba szeretném beépíteni.

Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek (beleértve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)

Az általam végzett néprajzi terepmunkához nagyszerű lehetőséget nyújtott az ösztöndíj szabad felhasználása, hiszen nem tudtam volna a szállásomról (helyi lakosoktól) vagy az utazásomról (autóstoppal vagy szekérrel történő utazás esetén) megfelelő számlát bemutatni. Noha jómagam meg tudtam valósítani a kutatást az előre eltervezett időszakban megszakítás nélkül, mégis jó lehetőségnek tartanám, ha az ösztöndíj által támogatott kutatást több részletben is el lehetne végezni, amennyiben a körülmények vagy épp a kutatás témája ezt megkívánják.